

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

**Факультет психології
Кафедра педагогічної та вікової психології**

СИЛАБУС

**вибіркової навчальної дисципліни
ПСИХОЛОГІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

**підготовки бакалавра
спеціальності 053 Психологія
освітньо-професійної програми Психологія**

Луцьк – 2021

Силабус вибіркової навчальної дисципліни «Психологія інклюзивної освіти», підготовки бакалавра, галузі знань: 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності: 053 Психологія, освітньо-професійної програми «Психологія»

Розробник: кандидат психологічних наук, доцент Гошовська Д.Т.

Силабус вибіркової навчальної дисципліни затверджений на засіданні кафедри педагогічної та вікової психології протокол №1 від 27 серпня 2021р.

Завідувач кафедри

проф. Гошовський Я.О.

Гошовська Д.Т.

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни за навчальним планом 2017 рік
Заочна форма	Галузь знань:	Вибіркова дисципліна №5
Кількість кредитів – 7	05 Соціальні та поведінкові науки 053 «Психологія»	
Загальна кількість годин - 210	Освітньо-професійна програма : Психологія Освітній ступінь: бакалавр	Рік підготовки: 5-й
		Семестр 10
		Лекції - 20 год.
		Практичні, семінарські -16 год.
		Лабораторні -16год.
		Самостійна робота - 133
		консультації - 25
		Вид контролю: залік

II. Інформація про викладача

Гошовська Дарія Тарасівна

Кандидат психологічних наук

Доцент

Доцент кафедри педагогічної та вікової психології

+380509171792, Hoschovskadarija@eenu.edu.enu, Daria66@ukr.net

<https://wiki.eenu.edu.ua/wiki/>, <https://scholar.google.com.ua/>

Консультації відбуваються за графіком чергувань викладача, кожен вівторок з 14.00 до 16.00 ауд.201. Якщо студенти потребують додаткової консультації, то час узгоджується з викладачем заздалегідь.

III. Опис дисципліни

1. Анотація курсу

Курс «Психологія інклюзивної освіти» спрямований на здатність розуміти та сприймати етичні норми поведінки відносно осіб з порушеннями психофізичного розвитку, а також володіти методиками корекційної роботи з дітьми з особливими потребами розвитку.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Психологія інклюзивної освіти» є вивчення інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній навчальний простір, а також супровід дітей на всіх онтогенетичних щаблях розвитку.

- 2. Пререквізити:** Для вивчення курсу студенти потребують базових знань з дисциплін «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Патопсихологія», «Психологія сім'ї та сімейне консультування», «Клінічна психологія», «Експериментальна психологія», «Психодіагностика».

Постреквізити: Основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при вивченні навчальних дисциплін «Психогенеза особистості», «Психологія депривації», «Психологічний супровід та допомога різним категоріям осіб»

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є формування системи знань, умінь та навичок з психолого-корекційної діяльності психолога, що забезпечують реалізацію функцій, покладених на корекційного психолога у цілому, можливість самореалізації і самовдосконалення.

Завданнями «Психології інклюзивної освіти» є:

формування у студентів знань про організацію, зміст та методичне забезпечення інклюзивної освіти в Україні;

формування загальнокультурних та професійних компетенцій, необхідних для ефективної діяльності в якості організаторів та виконавців програм інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку

4. Результати навчання (Компетентності)

У ході вивчення навчальної дисципліни студенти повинні набути наступних компетенцій:

Загальні компетенції:

- Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях
- Здатність генерувати нові ідеї (креативність)
- Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми
- Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

фахові компетенції:

- Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики
- Здатність обирати і застосовувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.
- Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну) з використанням науково верифікованих методів та технік.
- Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.
- Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.

- Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.
- Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.

**5. Структура навчальної дисципліни представлена у вигляді таблиць
(заочна форма навчання)**

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лекц.	Прак. Зан.	Лабо р.	Сам. роб.	Ко нс.	Форма контролю / бали
Змістовий модуль 1. Генезис та основні принципи інклюзивної освіти							
1.Інклюзивна освіта: сутність, завдання та принципи. Освітнє та соціальне обґрунтування інклюзивної освіти.	34	2	2	2	23	5	реферати, робота в групах, звіт з лабораторної роботи, ДС / бб.
2.Організаційно-психологічні проблеми впровадження інклюзивної освіти в Україні. Складові інклюзивної освіти. Характеристика мережі закладів освіти для дітей з ООП. Зарубіжний досвід інклюзивної освіти	39	4	4	2	25	4	Реферати, робота в групах, звіт з лабораторної роботи / бб.
3. Особливості інклюзивного середовища, його зміст, структура і роль у формуванні особистості. ІРЦ: зміст і структура діяльності	37	4	2	2	25	4	Опитування, реферати/ бб.
Разом за модулем 1	110	10	8	6	73	13	18б.
Змістовий модуль 2. Методичне забезпечення інклюзивної освіти							
4.Корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання. Координація діагностики та	34	2	4	4	20	4	реферати, робота в групах, звіт з

корекції. Основні напрями діяльності сучасних психолого-медико-педагогічних центрів. Принципи корекційно-розвивальної роботи. Моделі корекції: загальна, типова, індивідуальна.							лабораторної роботи / 6б.
5. Курикулум навчального та корекційно-розвивального процесів. Модифікація й адаптація курикулуму. Індивідуальний навчальний план: зміст, функції, процес розробки, аналіз складових	34	4	2	4	20	4	Робота в групах, опитування, індивідуальна робота, звіт з лабораторної роботи / 6б.
6. Основні завдання та цілі психокорекційних заходів. Етапи психокорекційного впливу на дитину і підлітка: діагностичний, корекційний, оціночний, прогностичний. Принципи корекційної роботи. Оцінювання за допомогою портфолію. Проблема готовності до шкільного навчання дитини з особливими освітніми потребами.	32	4	2	2	20	4	Індивідуальна робота, опитування, звіт з лабораторної роботи / 6б.
Разом за модулем II	100	10	8	10	60	12	18б.
Всього	210	20	16	16	133	25	36 б.+4 бали виступи на конференціях, підготовка статті,

							участь загальна к-сть балів:40
Види підсумкових робіт							
МКР							60б
Інше: студенти, які пропустили заняття мають можливість відпрацювати їх, виконавши індивідуальні завдання, реферати. Додаткові бали (4б.) можна отримати за участь у семінарі, круглому столі, конференції (наявність сертифікату) або підготовку та публікацію статті.							

6. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ з/п	Тема	Кількість годин
		Заочна форма навчання
1	Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи	23
2	Особливості організації інклюзивної освіти в Голландії	25
3	Шведська модель інклюзивної освіти.	25
4	Шкільна реформа у Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл	20
5	Здійснення процесу оцінки та розробки індивідуального навчального плану	20
6	Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів в інклюзивному класі	20
Всього		133

Перелік наукових статей для самостійного опрацювання

1. Білецька Л. Інклюзивне навчання : перші кроки в Україні. *Дошкільне виховання*. 2007. № 4. С. 12 – 15.
2. Даниленко Л.І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навч.-мет. пос.* /Кол.авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред. Даниленко Л.І. Київ: 2007. 128с.
3. Єфімова С.М. Налагодження партнерських стосунків з родинами. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч. – мет. пос.* /Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І. Київ, 2007. 128с.
4. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-мет. пос. / Кол. упорядн.: Патрикеева О. О., Софій Н.З., Луценко І. В., Василяшко І. П. під заг. ред. Шинкаренко В. І. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. 96 с.
5. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
6. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2007. 458 с.
7. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
8. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. А.А. Колупаєвої. Київ : «А.С.К.», 2012. 308 с.

Тематика рефератів

1. Роль і місце інклюзії у сучасній системі освіти України.
2. Основні підходи до реалізації інклюзивної освіти студента.
3. Саламанкська декларація про принципи та практичну діяльність у сфері освіти осіб із особливими потребами.
4. Заклад вищої освіти як установа відкритого типу.
5. Основні підходи до організації освітньої діяльності студентів із особливими потребами.
6. Освітнє середовище інклюзивного типу: специфіка організації в університетах.

7. Доступність та універсальний дизайн навчального середовища у закладі вищої освіти: принципи та технології впровадження.
8. Інноваційний досвід реалізації професійної діяльності в системі інклюзивної освіти країн Західної Європи.
9. Зарубіжний досвід співпраці громадських організацій із закладами вищої освіти інклюзивного типу.
10. Соціальні служби та їх роль у наданні спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб студентів.
11. Організація соціокультурних проектів у закладах вищої освіти інклюзивного типу.
12. Організація соціально-педагогічних проектів у закладах вищої освіти інклюзивного типу.
13. Організація благодійних проектів у закладах вищої освіти інклюзивного типу.

Тематика презентацій

1. Модель інклюзивного навчального середовища у закладі вищої освіти.
2. Ідеальний портрет викладача закладу вищої освіти інклюзивного типу.
3. Компоненти інклюзивної компетентності викладача закладу вищої освіти
4. Презентація відеосюжетів, які демонструють приклади професійного співробітництва викладача у команді фахівців інклюзивного закладу освіти.
5. Презентація спеціальних освітніх програм для обдарованих і талановитих студентів у закладах вищої освіти інклюзивного типу.
6. Презентація альтернативних методів комунікації викладача зі студентами із особливими потребами.
7. Презентація фрагмента заняття (за власним вибором) з використанням однієї із педагогічних технологій навчання студентів із особливими освітніми потребами (технології опанування професійними знаннями, кооперативне навчання, інтерактивні технології, особистісно орієнтовані технології тощо).
8. Презентація стратегій особистісного розвитку студентів із особливими потребами (розвитку самозмобілізованості, упевненості у власних силах, самостійності тощо).
10. Презентація методів безпечної практики роботи зі студентами із особливими потребами та стратегій діяльності у непередбачених ситуаціях.

IУ. Політика оцінювання

Політика викладача щодо студента:

студент повинен отримати бали під час занять (враховуються бали за групову та індивідуальну роботу, виступи, дискусію, реферати, виступи на конференціях, круглих столах, вебінарах (наявність сертифікату) та підготовка статей з окресленої проблематики) якщо він присутній, або у час відведений для відпрацювання і консультацій).

Політика щодо академічної доброчесності:

Студент повинен дотримуватись академічної доброчесності:

- Самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання;
- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога

<http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf>

За порушення академічної доброчесності (плагіат, фальсифікація, списування, обман тощо) здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності:

повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування з Університету.

Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 25%.

Списування під час контрольних робіт та заліків заборонені (в т.ч. із використанням мобільних пристроїв).

Політика щодо перескладання: усі заняття студенти відвідують згідно розкладу навчального процесу, однак, якщо студент має право на вільне відвідування, то може відпрацювати пропущені заняття під час індивідуальних консультацій або виконати письмово індивідуальні завдання (реферати, конспекти, підготовка статті).

У. Підсумковий контроль

Загальна оцінка «Психологія інклюзивної освіти» за курс складається як алгебраїчна сума оцінок за кожен з двох модулів: балів, які отримує студент за навчальну діяльність – підготовку та виступи на практичних заняттях та виконання лабораторних робіт, виконання завдань самостійної роботи (40 балів). МКР оцінюється максимальною кількістю балів - 60. Якщо студент хоче покращити результат або отримав недостатньо балів, то він складає залік, який оцінюється від 0 до 60 балів.

УІ. Підсумковий контроль

На залік виносяться питання, які потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних завдань. Залік проводиться в письмовій формі і включає три питання: 1 питання теоретичне передбачає ґрунтовний аналіз окресленої проблеми, 2 – питання прикладне передбачає використання теоретичних знань під час вирішення практичних задач, третє питання творче – вимагає креативного підходу у вирішення складної ситуації.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Особливості організації інтегрованого та інклюзивного навчання в Україні.
2. Особливості організації інтегрованого та інклюзивного навчання в Італії.
3. Особливості здобуття освіти в Австрії.
4. Психолого-медико-соціальні центри у Бельгії.
5. Особливості освітньої реформи у Голландії.
6. Шведська модель інклюзивної освіти.
7. Особливості шкільної реформи в Україні.
8. Перешкоди на шляху до шкільної реформи.
9. Вплив інклюзивної освіти на забезпечення освіти для всіх.
10. Необхідність професійної підготовки для забезпечення інклюзивної освіти.
11. Роль оцінки успішності у забезпеченні якісної освіти.
12. Організація підтримки системи інклюзивної освіти.
13. Участь громади та родини у процесі інклюзивної освіти.
14. Розроблення інклюзивної навчальної програми.

15. Підтримка розвитку системи інклюзивної освіти.
16. Початок і підтримка змін у школах.
17. Цінності інклюзивної освіти.
18. Відмінність між «інклюзією» та «інтеграцією».
19. Інклюзивна освіта: українські реалії.
20. Особливості програми «Розвиток інклюзивної освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітніх та дошкільних закладах».
21. Мета, завдання та принципи впровадження інклюзивної освіти в Україні.
22. Шляхи впровадження інклюзивної освіти.
23. Принципи інноваційності в управлінні ЗНЗ і шляхи його реалізації.
24. Класифікація функцій управління ЗНЗ.
25. Адаптації для дитини з порушенням опорно-рухового апарату.
26. Адаптації для дитини з порушенням зору.
27. Адаптації для дитини з порушенням слуху.
28. Особливості розвитку дітей з ДЦП.
29. Інклюзивний підхід в освіті дітей з ДЦП.
30. Особливості психофізичного розвитку дітей з вадами зору.
31. Інклюзивний підхід до навчання дітей з порушенням зору.
32. Особливості психофізичного розвитку дітей з вадами слуху.
33. Інклюзивний підхід до навчання дітей з порушенням слуху.
33. Інклюзивний підхід до навчання дітей з важкими вадами мовлення.
34. Особливості розвитку дітей з вадами інтелекту (розумового розвитку).
35. Особливості роботи з дітьми з синдромом Дауна.
36. Інклюзивний підхід до навчання дітей з вадами розумового розвитку.
37. Особливості розвитку дітей із ЗПР.
38. Інклюзивний підхід до навчання дітей із ЗПР.
39. Сутність та природа дитячого аутизму.
40. Особливості розвитку дітей із РСА.
41. Робота з дітьми, що мають РСА. Загальні рекомендації.
42. Інклюзивний підхід до навчання дітей із РСА.

43. Діти із затримкою мовленнєвого розвитку (НВЗМН). Рівні НВЗМН.
44. Робота з дітьми з труднощами у навчанні. Загальні рекомендації.
45. Інклюзивний підхід до навчання дітей із труднощами у навчанні.
48. Інклюзивний підхід до навчання дітей із СДУГ.
49. Фактори, що допомагають школі залучати батьків.
50. Використання практик орієнтованих на сім'ю.
51. Реалізація індивідуального підходу у роботі з батьками.
52. Принципи педагогічної діяльності, орієнтованої на інтереси сім'ї.
53. Залучення батьків до розробки та подальшої реалізації індивідуального навчального плану.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А.А. Колупаєвої. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Білецька Л. Інклюзивне навчання : перші кроки в Україні . Дошкільне виховання. 2007. № 4. С. 12 – 15.
3. Даниленко Л.І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-мет. пос.* / Кол.: авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І. Київ: 2007. 128с.
4. Єфімова С. М. Налагодження партнерських стосунків з родинами. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-мет. пос.* / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І. Київ, 2007. 128с.
5. Єфімова С. М., Королук С. В. Лідерство та інклюзивна освіта: навчально-методичний посібник / За заг. ред. Колупаєвої А.А. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 164 с.
6. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» /Відомості Верховної Ради. 2006. № 2 3. С. 36 – 42.

7. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-мет. пос. / Кол. упорядн.: Патрикеева О. О., Софій Н.З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. 96 с.
8. Інклюзивна освіта від А до Я: poradник для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
9. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. *Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: монографія*. Київ: Педагогічна думка, 2007. 458 с.
10. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «СаммітКнига», 2009. 272 с.
11. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. А.А. Колупаєвої. Київ : «А.С.К.», 2012. 308 с.
12. Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю. Особливості управління інклюзивною школою . *Директор школи*. 2011. №11(635). С. 23.
13. Колупаєва А. А., Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник. Київ : «А.С.К.», 2012. 192 с.
14. Колупаєва А.А., Таранченко О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Харків: Ранок, ВГ «Кенгуру», 2018. 160 с.
15. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Путівник для педагогів та батьків дітей з особливими потребами. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка . Харків: Ранок, ВГ «Кенгуру», 2018. 112 с.
1. Корж. А. С. , Скокова Г.В., Брянцева Т. И. Підготовка образовального учреждения к инклюзивному образованию. *Начальная школа*. 2014. № 4. С. 89–90.
2. Кравченко Г. Ю. Інклюзивна освіта. Харків: Ранок, 2014. 144 с.
3. Засенко В. В. Інтеграція осіб з порушеннями слуху: проблеми, пошуки, перспективи. *Крок до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник*. Київ: Контекст, 2000. 286 с.
4. Ленів З. П. Арттерапія в інклюзивній освіті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. пр.]*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 11. С. 96 – 98.

5. Лернер Е. И. Похожие и непохожие. Отношение к детям с ограниченными возможностями. Москва: Акад. проект, 2001. 64с.
6. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків: навчальний посібник. Київ: Літера ЛТД, 2005. Ч. I. 272 с.

Додаткова література

1. Матвеева Н. О. Інклюзивна освіта: навчально-методичний супровід самостійної роботи студентів. Івано-Франківськ, 2015. 160 с.
2. Методичне забезпечення діяльності педагогічних працівників дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів щодо роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку: наук.-метод. пос. / За ред. Н.І.Клокар, О.В.Чубарук. Біла Церква: КОШОПК, 2006. 121 с.
3. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах / Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872.
4. Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю / Наказ МОН України від 05.12.2005 р. № 691.
5. Програма курсу «Асистент вчителя в системі інклюзивного навчання» Упор. матеріалів: Красюкова-Еннс О. В., Найда Ю.М., Байда Л.Ю. Київ, 2012. 12 с.
6. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та розумового розвитку / за ред. Вавіної Л.С. Київ: «АТОПОЛ», 2010. 242 с.
7. Рейда К. Навчально-реабілітаційний центр для дітей із вадами фізичного та розумового розвитку. *Дефектологія*. 2001. №3. С. 46-47.
8. Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді: посібник/ Дж.Блейз, Е.Чорнобой, Ш.Крокер, Е.Страт, О.Красюкова. Київ: Паливода А. В., 2012. 46 с.
9. Сиротюк О. Л. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю. Діагностика, корекція і практичні рекомендації батькам і педагогам. Москва: ТЦ Сфера, 2003. 125 с.
10. Синьова Є. П. Тифлопедагогіка. Теорія виховання сліпих та слабозорих дітей. Київ, 2009. 212 с.

11. Соціальна підтримка дітей з обмеженими функціональними можливостями / Авт.-упор. Безпалько О.В., Губарева Т.Г. Київ, 2002. 212с.
12. Гаранченко О. М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / за заг. редакцією Колупасвої А.А. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.